
ABILITAREA JURIDICĂ ȘI FACILITAREA ACCESULUI LA JUSTIȚIE
ÎN PERIOADĂ DE PANDEMIE COVID-19 PRIN VALORIFICAREA
TEHNOLOGIEI INFORMAȚIEI

LEGAL EMPOWERMENT AND FACILITATING ACCESS TO JUSTICE
DURING COVID-19 PANDEMIC BY USING
INFORMATION TECHNOLOGY

Victor ZAHARIA,
dr., conf. univ., USM

Summary

The global COVID-19 pandemic has determined the states to adopt new technological solutions to ensure access to justice, access to qualified legal services, new ways of providing legal information and empowerment. All these solutions and modalities are to follow a series of approaches and principles in order not to create additional barriers of access for vulnerable and marginalized groups. Decisions taken by the authorities must be constantly re-evaluated not only in terms of their usefulness, but also in terms of observance of human rights based approach.

Keywords: *access to justice, access to qualified legal services, legal empowerment, fundamental rights and liberties during COVID-19 pandemic*

Utilizarea tehnologiei informației în sectorul justiției nu este o noutate și a fost cauzată în practica a varii state de diferite argumente. În primul rând e vorba de *argumentul economic*, pentru a eficientiza costurile financiare și de timp. Există un avantaj mare a comunicării la distanță prin reducerea cheltuielilor de transport, reducerea timpului necesar pentru deplasare dar și un potențial mare (cu condiția unei organizări mai bune) de a reduce și timpul de așteptare (de exemplu: reducerea timpului de așteptare a avocaților). Implicit, utilizarea tehnologiei informației, datorită reducerii fluxului de prezență fizică, are incidență și asupra costurilor necesare pentru săli de așteptare, măsuri de securitate în instituții și organizații publice, etc. Un alt argument este cel de *securitate publică și personală* (în special în zonele post-conflict sau cu conflicte active). Sunt reduse riscurile de securitate fizică prin faptul reducerii expunerii în locuri publice (instituții și organizații, unități de transport). Un al treilea argument este cel de *eficiență sau de accesibilitate mai bună pentru anumit grup*

Abilitarea juridică și facilitarea accesului la justiție în perioadă de pandem...

țință (de exemplu facilitarea accesului la informație de natură juridică pentru tinerii ce utilizează intens rețele de socializare). Mai recent, avem *considerente de sănătate publică*. Pandemia globală COVID-19 a dat o provocare și altor sisteme, care până acum neglijau alte argumente ca să ia în considerare cât de mult posibil utilizarea tehnologiei informației.

Există o varietate de exemple și practici. Vom examina în mod special modalitățile de informare și abilitare juridică, de asigurare a accesului la servicii juridice calificate și de activitate a instanțelor de judecată în timp de pandemie, practici care pot fi însă preluate și păstrate și în situații uzuale.

Informarea și abilitarea juridică semnifică formarea acelor deprinderi și atitudini de a avea încredere și de a valorifica protecția pe care o oferă legea. Acest tip de serviciu devine și mai important în timp de pandemie, pentru a asigura că exponenții păturilor defavorizate nu sunt marginalizați și mai mult. Cele mai des utilizate metode sunt: creare și actualizare permanentă a unor *pagini web* (pagini web ale instituțiilor ce conțin informație generală sau specifică pentru anumit domeniu, de exemplu pagini web ale ministerelor; pagini web dedicate anumitor subiecte sau domenii, de exemplu pentru acces la informație de natura juridică pentru copii și tineri sau pentru victime ale violenței în familie); *ghiduri interactive* (format simplu, de exemplu Îndrumar Juridic Elementar [11] sau în format mai complex cu posibilitate de navigare de la un subiect la altul); *terminale cu navigare direcționată* (de la un subiect la altul; similar ghidurilor interactive; terminale localizate în instituții publice conform domeniului de interes). Opțiunile supra implică autonomie a utilizatorului, corespunzător solicită anumit nivel de abilități de utilizare a tehnologiei informației. Dezavantajul major este gradul de generalitate a informației incluse în aceste resurse, fără a putea anticipa toate particularitățile cazului persoanei interesate.

Modalități mai interactive de informare și abilitare juridică sunt *grupurile de suport în rețele sociale*, cu moderare (de exemplu pentru consumatori de droguri) și *consultanță juridică primară telefonică sau online* (generală sau specializată; uneori însoțită de alte tipuri de consultanță precum cea psihologică). Opțiunile supra permit a răspunde nevoilor unui număr mare de persoane interesate. Oricum, datorită comunicării la distanță se pierd elemente ale comunicării non-verbale și para-verbale.

Se întâlnesc diferite modalități de asigurare a **accesului la servicii juridice calificate**, inclusiv în timpul pandemiei de COVID-19, precum: *consultanță telefonică din partea agențiilor specializate* (de exemplu din partea sistemului de

asistență juridică garantată de stat). Pentru aceasta, există linii telefonice dedicate (cu sau fără plată din partea beneficiarului) și orarul acordării serviciilor este cunoscut potențialilor beneficiari (informația este mediatizată prin varii metode, inclusiv prin surse online proprii și ale partenerilor de activitate). De asemenea, tot mai mult se utilizează formatul de *consultanță on-line (în regim video-conferință) din partea agențiilor specializate* (de exemplu din partea sistemului de asistență juridică garantată de stat). Similar consultanței telefonice, există adrese dedicate (de exemplu Skype, Zoom) și orarul acordării serviciilor este cunoscut potențialilor beneficiari (informația este mediatizată prin varii metode, inclusiv prin surse online proprii și ale partenerilor de activitate). Acestea pot fi alternate cu *comunicare preliminară chat* (disponibil pe pagini web a agențiilor sau la adresele de consultanță on-line, similar activității consultanților vânzări).

Se observă o tendință de a acorda tot mai mult *servicii juridice la distanță din partea avocaților din sistemul de asistență juridică garantată de stat*. Dezavantajul major este că verificarea eligibilității beneficiarilor de servicii se efectuează de asemenea la distanță. Corespunzător, pot apărea anumite dificultăți (și ezitări) din partea beneficiarilor de a confirma prin acte eligibilitatea (de exemplu, scanarea și expedierea actelor ce confirmă capacitatea de plată). Totodată, unele categorii de beneficiari au confirmarea efectuată de către alte instituții (de exemplu, organul de urmărire penală) și nu trec testul de capacitate financiară (asistența garantată de stat indiferent de nivelul venitului) sau organele ce decid eligibilitatea o confirmă din oficiu (prin interconexiunea la alte baze de date). Similar, avocații în bază de contract recurg tot mai mult la acordarea serviciilor juridice la distanță, deși are loc o alternare a metodelor utilizate (telefonic, regim video-conferință, contact direct). Se întâlnesc și *servicii juridice* de specializare înaltă, de exemplu asistență juridică la distanță pentru deținuți. Aceste modalități însă implică eforturi adiționale pentru a crea o relație de încredere între avocat și client. Evident, datorită comunicării la distanță se pierd elemente ale comunicării non-verbale și para-verbale. De asemenea, ar putea exista deficiențe derivate din incertitudinea de confidențialitate a comunicării.

În timpul pandemiei COVID-19, statele au întreprins diferite măsuri pentru a asigura că persoanele au *acces la instanțele de judecată* și pot beneficia de protecția acestora în condiții de siguranță. Printre acestea pot fi enumerate: *stabilirea centrului informațional al instanței* unde persoanele interesate pot obține informație privind activitatea instanțelor de judecată în noile condiții (linie telefonică și mijloace video-conferință); expedierea unor acte pertinente examinării cauzei prin *corespondență regulată* (poștă), prin email sau altă

Abilitarea juridică și facilitarea accesului la justiție în perioadă de pandem...

modalitate a formei scrise sau confirmarea identității expedientului prin semnătura electronică.

Un element important pentru a securiza activitatea instanțelor îl constituie *determinarea categoriilor de cauze ce urmează a fi examinate în mod prioritar* [12]. Multe categorii de cauze (în special de natură civilă, dar și penală unde persoanelor nu le sunt aplicate măsuri preventive) au fost amânate pentru a perioadă mai îndelungată (cu revizuirea permanentă a datei fixate). Alte categorii de cauze sunt considerate prioritare (de exemplu, ordin de protecție, tutelă / curatelă, spitalizare involuntară, atunci când persoana e arestată, când expiră termenul de prescripție de tragere la răspundere penală sau alte cazuri de urgență stabilite de CPP, CPC etc.). Unele cazuri contravenționale (cu excepția celor ce țin de sănătate publică și pandemia COVID-19, cu riscul omiterii termenelor de prescripție) sunt amânate. Au fost suspendate anumite activități ce țin de executarea actelor judecătorești (de exemplu, sechestrarea bunurilor). Alături, organele de administrare a sectorului justiției au adoptat norme și chiar planuri clare de asigurare a continuității serviciilor și stabilirea categoriilor de cazuri examinate cu prioritate (în instanță, în regim on-line sau în procedură scrisă), calificând unele servicii (de judecare a cauzelor) drept esențiale în timp de pandemie, iar altele fiind interzise (în special activități neprocesuale precum seminare, conferințe, etc.), având în vedere și situația post-pandemie.

O altă măsură importantă adoptată în perioada de pandemie în diferite state a fost crearea condițiilor pentru *prezentare în condiții securizate a actelor pertinente examinării cauzei*. În unele cazuri, când este nevoie de prezentarea actelor în original, se face instanței o notificare telefonică prealabilă (respectiv programare pentru prezentarea actelor conform anumit grafic de primire). Vizitatorilor li se distribuie echipament de protecție. Uneori pentru situații de urgență (de exemplu pentru situațiile când termenele procedurale de decădere expiră) este creat un ghișeu distinct (cu respectarea tuturor măsurilor de protecție anti-COVID-19) pentru depunerea actelor în scris. În tandem, are loc o *limitare a accesului public în instanță și în ședințele instanțelor de judecată*. Pentru aceasta, au fost adoptate anumite regulamente și modificate anumite prevederi ale legislației. Drept măsură compensatorie poate fi translația ședințelor în regim on-line, ceea ce le-ar face și mai accesibile [7].

Pentru unele state nu este o noutate *desfășurarea ședințelor de judecată on-line* (cel mai des cu aflarea judecătorului, personalului instanței, uneori și a altor participanți la proces în sala de ședință; uneori deplin on-line pentru

anumite proceduri). Aceasta implică disponibilitatea echipamentului necesar (laptop, camera, proiector, boxe etc. toate funcționale și o conexiune internet foarte bună). Deseori, modalitatea on-line se aplică în cazul deciderii, prelungirii arestării preventive, procedurii de liberare condiționată înainte de termen [2]. Avantajul major este soluționarea problemei amânării ședințelor de judecată sau întreruperii activității regulate a instanței în perioadă de pandemie. Totuși, această implică existența posibilităților tehnice, suplimentar abilităților tehnologice a persoanelor implicate. Merită o atenție deosebită cerința de participare plenară și deplină a unor participanți la proces, precum ar fi inculpatul. De aici, este nevoie de pregătire corespunzătoare pentru utilizarea acestei noi modalități de participare în ședința instanței. Adicional, este necesară asigurarea securității datelor.

Situația pandemică a impulsionat și sistemele care deja utilizau tehnologia informației pentru anumite actualizări a formatului procedurilor judiciare. Astfel, observăm practici de *desfășurare integrală a procedurii judiciare on-line*, atât prin conexiune staționară (cu poliția, procuratura, locurile de detenție), cât și prin echipament mobil (folosind smartphone, tabletă, laptop prin WhatsApp, Skype și altele) sau chiar instanțe on-line (de exemplu Olanda [5], China [8]). Uneori, beneficiarii serviciilor de justiție au acces deplin (cu drept de acces, dar fără drept de modificare) la actele din dosar la care ar avea acces fizic, inclusiv prin intermediul e-cabinetului personal (program funcțional pentru telefon, Ipad sau computer; solicitantul depune actele și recepționează în mod automat numărul de înregistrare, data și ora ședinței judecătorești și altele). Au fost simplificate procedurile de confirmare a unor acte, inclusiv judecătorești (de exemplu, nu este necesară semnătura în original a tuturor membrilor completului de judecată) și de luare a deciziilor organelor colegiale (prevăzută ab initio posibilitatea procedurii de vot la distanță).

Sigur, aceste adaptări au implicat și anumite abordări specifice a managementului resurselor umane, fiind luate măsuri de protecție a angajaților ce desfășoară activități ce suferă amânare și *substituirea resurselor umane*. Personalul responsabil de funcții de suport (precum sistematizarea datelor statistice, întocmirea rapoartelor detaliate de activitate, uneori eliberarea actelor și copiilor) activează la distanță (unde e posibil și strict necesar; cu sincronizarea orarului de lucru al instanței cu cel al personalului) sau este alocat pentru a alterna personalul prezent în instanță (cu monitorizarea stării de sănătate) sau îndeplinirea noilor sarcini ale instanței (facilitarea implementării noutăților, conexiunea și pregătirea beneficiarilor de interacțiune cu instanța). În unele situații, pentru a asigura

Abilitarea juridică și facilitarea accesului la justiție în perioadă de pandem...

continuitatea serviciilor au fost numiți judecători de serviciu (prin rotație) sau acordată anumită flexibilitate din perspectiva competenței teritoriale (în caz dacă anumită instanță este în carantină; de exemplu Polonia) [6].

Și alte organe ce au atribuții în sectorul justiției și-au adaptat activitatea, de exemplu: *activitatea de probațiune* (schimbarea-amânarea datelor de prezentare la biroul de probațiune, efectuarea anchetelor și evaluării riscurilor la distanță); *mediere* (desfășurarea ședințelor preliminare sau tuturor ședințelor de mediere on-line, amânarea ședințelor cu o mai bună planificare din considerente de sănătate publică), *organele de poliție* (în virtutea specificului activității, interacțiunile sunt desfășurate în teren cu alternarea unde e posibil on-line); *organele procuraturii* – similar instanțelor de judecată cu integrarea pe cât posibil a metodelor de lucru on-line.

Pandemia COVID-19 a impulsionat și adoptarea unor *ghidări la nivel internațional* [4]. Acestea au reiterat principiile de abordare ce trebuie respectate, inclusiv în perioada pandemiei.

Un principiu general este *respectarea drepturilor și libertăților fundamentale*. Trebuie asigurat echilibru între necesitatea de siguranță publică și respectarea drepturilor și libertăților fundamentale [10]. Măsurile de urgență trebuie să respecte principiile legalității, securității juridice, proporționalității și reevaluării permanente, reamintind importanța principiului separației puterilor în stat [4, Principiul 1]. Este important ca instanțele de judecată și alte instituții publice să continue să funcționeze și serviciile acestora să fie accesibile, așa încât cei interesați să poată beneficia în timp de pandemie de protecția pe care o oferă legea prin intermediul instanței de judecată. De aici, un alt principiu este asigurarea *accesului liber la justiție*. Activitatea instanțelor de judecată trebuie să fie permanentă și neîntreruptă, cel puțin serviciul de înfăptuire a justiției trebuie să fie disponibil, chiar dacă prin utilizarea altor mijloace și metode de comunicare decât cele tradiționale (inclusiv prin telefon, e-mail, video-conferință etc.) [4, Principiul 2]. Deci *utilizarea tehnologiei informației* este o soluție compensatorie, dar aceste modalități precum servicii online, audierile la distanță și videoconferințe, alte elemente ale justiției digitale trebuie să respecte întotdeauna drepturile și libertățile fundamentale și principiile unui proces echitabil. Pentru a reduce riscurile inerente implementării soluțiilor tehnologice, modalitatea de utilizare și acces nediscriminatoriu la acestea pentru toți utilizatorii ar trebui să aibă o bază legală clară [4, Principiul 5]. Complementar, este necesară *asigurarea unei capacități profesionale înalte în contextul utilizării tehnologiei informației* or

managementul instanțelor de judecată și a altor instituții trebuie să se asigure că personalul acestor entități dispune de capacități profesionale bune și suficiente pentru a activa în astfel de modalitate, dar și pentru a ajuta beneficiarii de aceste servicii și potențialii beneficiari să le obțină în mod efectiv și de calitate [4, Principiul 6].

Reprezentanții grupurilor vulnerabile sunt și mai mult expuși riscului unor bariere adiționale de accesare a serviciilor iar prin noile modalități de prestare a serviciilor publice, prin utilizarea tehnologiei informației, ar putea fi marginalizați și mai mult [4, Principiul 2]. Este nevoie de *protecție dedicată*, eforturi de încurajare permanentă, informare adecvată și capacitate a tuturor beneficiarilor de servicii, dar în special a celor din *grupurile vulnerabile*, privind noile modalități de accesare și valorificare a serviciilor dar și să se acorde atenție sensibilității unor subiecte invocate [3]. Sistemele judiciare ar trebui să acorde prioritate cazurilor care privesc aceste grupuri, cum ar fi cazurile de violență domestică, în special împotriva femeilor și copiilor, care implică persoane în vârstă sau persoane cu dezabilități sau care privesc situații economice grave [4, Principiul 2]. Impactul utilizării acestor tehnologii asupra grupurilor vulnerabile ar trebui permanent monitorizat și evaluat pentru a lua decizii de remediere atunci când acestea sunt necesare [4, Principiul 5].

În situație de pandemie, preocuparea pentru *siguranța persoanei* [1] este un criteriu determinant (inclusiv păstrarea distanței fizice necesare în incinta instanței). Toate măsurile trebuie să fie luate prin consultare (cu toți actorii implicați, nu doar exponenții instanței) și explicate în mod clar tuturor celor interesați, evaluate în mod regulat și adaptate noilor circumstanțe. Adaptarea la noile circumstanțe ar putea implica simple decizii manageriale dar și investiții suplimentare în infrastructura instanței [4, Principiul 3]. Trebuie create posibilități de lucru la distanță pentru profesioniștii din justiție, care ar trebui dotați sau susținuți pentru a avea disponibil echipamentul necesar securizat. O atenție deosebită trebuie acordată bunăstării angajaților și profesioniștilor în timpul lucrului la distanță și, în special, faptului că acestea sunt condiții de muncă excepționale și specifice care pot necesita servicii de suport.

Pe lângă monitorizarea continuă a fluxului de cauze, a performanței angajaților, organele de autoadministrare și autoritățile, managerii de instanțe și instituții trebuie să dispună de un *plan de gestionare a supraîncărcării și a dificultăților cauzate de funcționare pe o perioadă mai îndelungată în regim special* (de exemplu măsuri administrative de extindere a programului de muncă;

Abilitarea juridică și facilitarea accesului la justiție în perioadă de pandem...

consolidarea capacității și numărului personalului etc.). Totuși, provocarea adusă de pandemie a dus și la dezvoltarea mai multor practici pozitive. Contează că aceste lecții și experiențe să nu fie pierdute și *soluțiile nou implementate care demonstrează eficacitate să fie valorificate în continuare*.

Astfel, utilizarea tehnologiei informației este o oportunitate, dar și o provocare. Este important ca modalitățile selectate de varii organe (de exemplu avocați, procuratură și instanțe de judecată) să fie pasibile de coroborare acolo unde este necesar. Utilizarea tehnologiei informației are implicațiile sale *legale* (trebuie examinate prevederile legale, dacă legea permite și după caz, amendate prevederile legale), *tehnice* (inclusiv de securitate a datelor), *organizaționale* (contează din perspectiva utilizatorilor de servicii publice și practica uniformă, aceeași practică în toate instituțiile de anumită categorie; deci ar fi necesare protocoale naționale ce reglementează aceste noi modalități) și chiar *asupra solemnității proceselor* (probabil temporar).

Drept concluzie, utilizarea tehnologiei informației are impact asupra drepturilor și libertăților fundamentale și eficacității procedurilor judiciare [9]. Deci, orice inovație trebuie examinată și prin prisma abordării din perspectiva drepturilor omului și nu doar a utilității, având în vedere că tehnologia îi poate face mai vulnerabili pe cei vulnerabili (de exemplu pe cei ce nu au acces sau nu pot utiliza noile soluții).

Referințe bibliografice:

1. CCBE concerns and propositions regarding the current phase of reactivation of the justice system in the light of the COVID-19 crisis. [citat 30.12.2020]. Disponibil: <https://rm.coe.int/en-atjtf-20200624-ccbe-concerns-and-propositions-regarding-the-current/16809ede25>

2. Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Curtea a stabilit că absența fizică nu constituie neapărat o încălcare a dreptului la un proces echitabil (de exemplu: Hotărârile Sakhnovskiy v. Russia, Grand Chamber - 2 November 2010 (<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101568>); Sakhnovskiy v Russia, 27 November 2018 (<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187831>); Marcello Viola v. Italy - 5 October 2006 (<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77246>)).

3. Dawuni Jarpa. The Gendered Face of COVID-19: Women and Access to Justice. [citat 30.12.2020]. Disponibil: <https://www.unodc.org/dohadeclaration/en/news/2020/04/gendered-face-of-covid19-women-and-access-to-justice.html>

4. Declarația CEPEJ. Lecții învățate și provocări întâlnite de judiciar pe parcursul și după pandemia COVID-19 CEPEJ [Declaration. Lessons learnt and challenges faced by the judiciary during and after the covid-19 pandemic], [citat 30.12.2020]. Disponibil: <https://rm.coe.int/declaration-en/16809ea1e2>
5. Emma van Gelder, Xandra Kramer and Erlis Themeli. **Access to justice in times of corona.** [citat 30.12.2020]. Disponibil: <https://conflictoflaws.net/2020/access-to-justice-in-times-of-corona/>
6. Management of the judiciary - compilation of comments and comments by country. Poland. [citat 30.12.2020]. Disponibil: <https://www.coe.int/en/web/cepej/compilation-comments>
7. Statement of the president of the CCJE, the role of judges during and in the aftermath of the covid-19 pandemic: lessons and challenges. [citat 30.12.2020]. Disponibil: <https://rm.coe.int/ccje-2020-2-statement-of-the-ccje-president-3-lessons-and-challenges-c/16809ed060>
8. Supreme People's Court. Chinese Courts and the Internet Judiciary. [citat 30.12.2020]. Disponibil: <http://english.court.gov.cn/pdf/ChineseCourtsandInternetJudiciary.pdf>
9. Terry Matthew, Dr Johnson Steve and Thompson Peter. Virtual Court pilot Outcome evaluation. Ministry of Justice Research Series 21/10. December 2010. [citat 30.12.2020]. Disponibil: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/193633/virtual-courts-pilot-outcome-evaluation.pdf
10. Venice Commission's Opinion on Protection of Human Rights in Emergency Situations adopted by the Venice Commission at its 66th plenary session (Venice, 17-18 March 2006). [citat 30.12.2020]. Disponibil: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2006\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2006)015-e)
11. Zaharia V. et al. Îndrumar Juridic Elementar. Chișinău: IRP, 2017. [citat 30.12.2020]. Disponibil: <http://irp.md/library/publications/1004-principalele-instrumente-de-lucru-pentru-parajuriti.html>
12. УВКПЧ, Чрезвычайное положение в связи с коронавирусом: трудности в работе судебной системы. [citat 30.12.2020]. Disponibil: <https://www.ohchr.org/ru/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25810&LangID=r>